MPSCKEEDA

UPSC, MPSC, COMBINE गट ब गट क, तलाठी, पोलीस भरती

एकच ॲप – अनलिमिटेड अभ्यासक्रम, अनलिमिटेड सराव!

संपूर्ण नोट्स +
अनलिमिटेड TEST सिरीज

टॉपिकनुसार नोट्स + PYQ

प्रत्येक विषयाच्या टॉपिकनुसार नोट्स + टॉपिकचे

100 PYQ प्रत्येक विषय

LIVE + कोणत्याही वेळेत टेस्ट सिरीज

टॉपिकनुसार, प्रत्येक टॉपिकचे 25 प्रश्नांचे

50 संच ऑल महाराष्ट्र रँकिंग

मिनी मॉक टेस्ट

संपूर्ण विषय किंवा कोणतेही दोन विषय
• 25 प्रश्न

200 टेस्ट विश्लेषणासहित

फुल मॉक टेस्ट

संपूर्ण पेपर स्वरूपात

200 टेस्ट विश्लेषणासहित

दिवाळी ऑफर

₹499 / एक वर्ष

किंवा

₹99 प्रति महिना

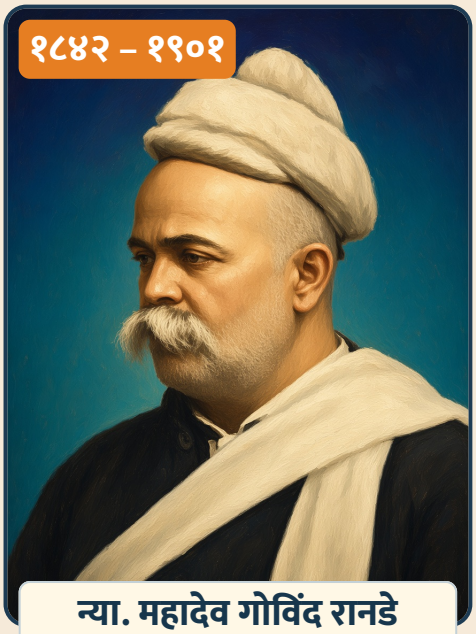
आत्ताच डाउनलोड करा

JOIN NOW • MPSCKEEDA APP

Google Play Store वर उपलब्ध • या पानावर कुठेही टॅप करा

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

न्या. महादेव गोविंद रानडे — परिचय

न्या. महादेव गोविंद रानडे

मुद्दा	माहिती
पूर्ण नाव	महादेव गोविंद रानडे (घरगुती नाव — माधवराव)
जन्म	१८ जानेवारी १८४२ — निफाड (जि. नाशिक)
आई-वडील	गोपिकाबाई व गोविंदराव रानडे
पत्नी	सखूबाई (१८५४; निधन १८७३); रमाबाई (विवाह १८७३)
शिक्षण	एल्फिन्स्टन; मुंबई विद्यापीठाचे पहिल्या तुकडीतील पदवीधर (बी.ए. १८६२)
पद	मुंबई उच्च न्यायालयाचे न्यायमूर्ती (१८९३)
सन्मान	रावबहादूर; सी.आय.ई. (C.I.E.)
निधन	१६ जानेवारी १९०१, मुंबई

एका वाक्यात ओळख

- उदारमतवादी समाजसुधारक, धर्मसुधारक, अर्थशास्त्रज्ञ, इतिहासकार व न्यायमूर्ती — महाराष्ट्रातील मवाळ प्रवाहाचे नेते.
- **संस्थात्मक जीवनाचे** शिल्पकार — सार्वजनिक सभा, सामाजिक परिषद, प्रार्थना समाज, हुजूरपागा अशा अनेक संस्थांचे प्रेरक.
- **"भारतीय अर्थशास्त्राचे जनक"** — औद्योगिकीकरण व स्वदेशी विचाराला शास्त्रीय बैठक.

रानडे — अनेक भूमिका

भूमिका	ठळक कार्य
धर्मसुधारक	प्रार्थना समाज; A Theist's Confession of Faith
समाजसुधारक	विधवा पुनर्विवाह, स्त्रीशिक्षण, सामाजिक परिषद
राजकीय नेते	सार्वजनिक सभा, काँग्रेस, डेक्कन सभा
अर्थशास्त्रज्ञ	Essays on Indian Economics; औद्योगिक परिषद
इतिहासकार	Rise of the Maratha Power

लक्षात ठेवा: १८७० ते १९०० हा काळ महाराष्ट्रात **"रानडे युग"** म्हणून ओळखला जातो (इतिहासकार सुंठणकर).

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

बालपण व शिक्षण

- जन्म निफाड येथे; वडील कोल्हापूर संस्थानात नोकरीला असल्याने मराठी व प्राथमिक इंग्रजी शिक्षण **कोल्हापूर** येथे.
- लहानपणापासून शांत, सहिष्णू, निरहंकारी व उद्योगी वृत्ती; अभ्यासक्रमाबाहेर **भारताचा व मराठ्यांचा इतिहास** यांचे विशेष वाचन.
- **१८५७** — मुंबईच्या एल्फिन्स्टन इन्स्टिट्यूशन मध्ये प्रवेश; याच वर्षी मुंबई विद्यापीठाची स्थापना.

विद्यापीठीय यश

वर्ष	पदवी / घटना
१८६२	**बी.ए.** — प्रथम वर्गात; मुंबई विद्यापीठाच्या **पहिल्या पदवीधरांपैकी** एक
१८६२–६३	इतिहास व अर्थशास्त्र घेऊन पुन्हा बी.ए. (ऑनर्स)
१८६४	**एम.ए.**
१८६५–६६	कायद्याची परीक्षा (एलएल.बी.)
१८६३–६४	कॉलेज ट्यूटर, कायद्याचा विद्यार्थी व विद्यापीठ परीक्षक — एकाच वेळी अनेक भूमिका
—	मुंबई विद्यापीठाचे **फेलो**

लक्षात ठेवा: एल्फिन्स्टनमध्ये इतिहास, भूगोल, गणित, अर्थशास्त्र, तर्कशास्त्र, इंग्रजी अशा अनेक विषयांचे अध्यापन केले.

विवाह

- **१८५४** — सखूबाई (दांडेकर) यांच्याशी पहिला विवाह; **१८७३** मध्ये त्यांचे निधन.
- १८७३ — ११ वर्षांच्या **यमुना कुर्लेकर** (रमाबाई) यांच्याशी विवाह — विधवेशी विवाह न केल्याबद्दल सुधारकांकडून टीका.

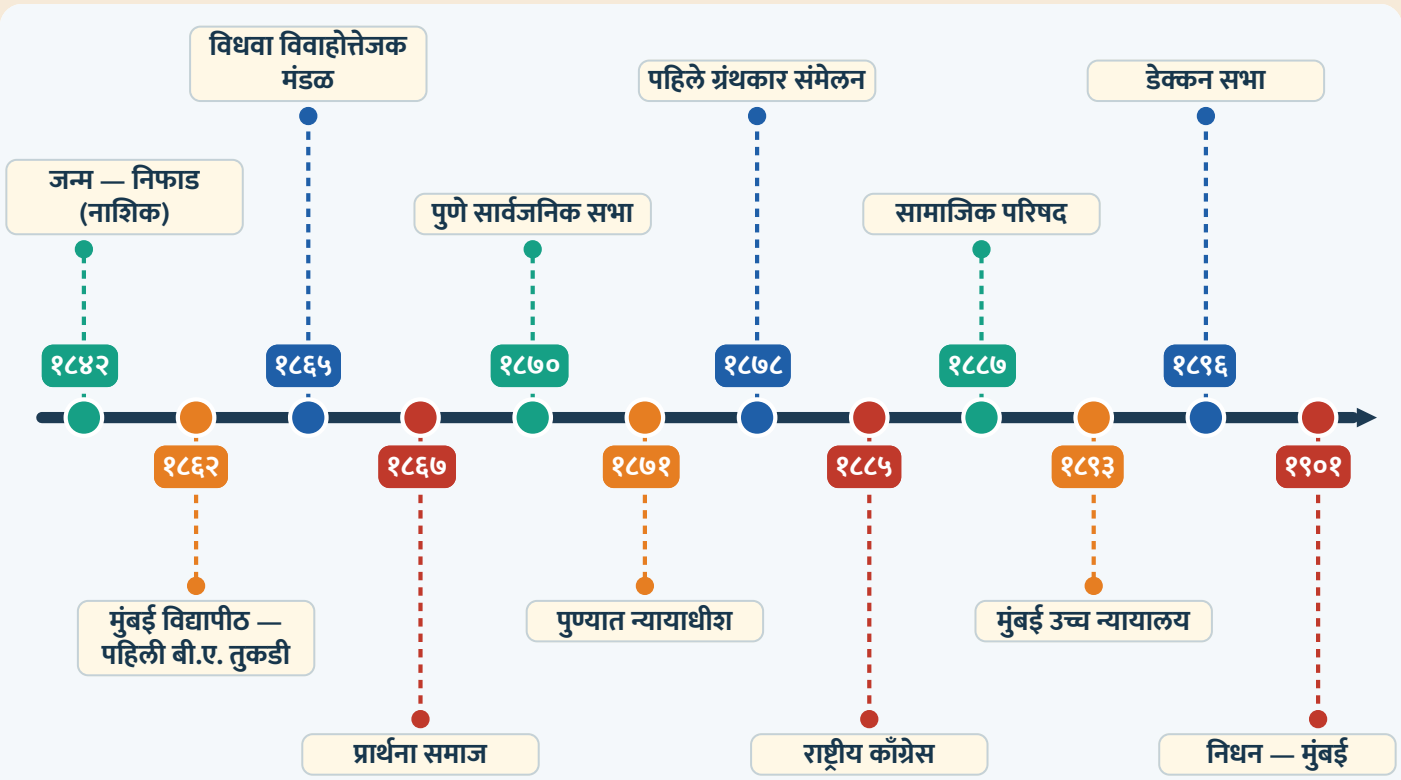
मुंबई विद्यापीठाची पहिली पिढी

मुद्दा	माहिती
विद्यापीठ स्थापना	१८५७ — मुंबई, कलकत्ता, मद्रास
पहिली बी.ए. तुकडी (१८६२)	रानडे, **रा. गो. भांडारकर** इत्यादी
प्रभाव	पाश्चात्त्य उदारमतवाद, इतिहास व अर्थशास्त्राचा अभ्यास

लक्षात ठेवा: पहिल्या पदवीधर पिढीनेच पुढे महाराष्ट्रातील सुधारणा चळवळीचे नेतृत्व केले.

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

जीवनपट — कालरेषा

महत्त्वाच्या घटना — १८४२ ते १८७८

वर्ष / दिनांक	घटना
१८ जानेवारी १८४२	जन्म — निफाड
१८६२ / १८६४	बी.ए. / एम.ए.
१८६५	विधवा विवाहोत्तेजक मंडळ
१८६६	सरकारचे “ओरिएंटल ट्रान्सलेटर”
३१ मार्च १८६७	प्रार्थना समाज, मुंबई
२ एप्रिल १८७०	पुणे सार्वजनिक सभा
१८७१	पुण्यात दुय्यम न्यायाधीश
१८७३	रमाबाईंशी विवाह
१८७५	वसंत व्याख्यानमाला
१८७८	पहिले **मराठी ग्रंथकार संमेलन**, पुणे

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

महत्त्वाच्या घटना — १८७८ ते १९०१

वर्ष / दिनांक	घटना
१८७८ / १८७९	नाशिक व धुळे येथे बदली
१८८१	मुंबईचे प्रेसिडेन्सी मॅजिस्ट्रेट; दख्खन शेतकरी सहाय्य कायद्यांतर्गत संयुक्त न्यायाधीश
१८८४	हुजूरपागा — मुलींचे हायस्कूल (महाराष्ट्र गर्ल्स एज्युकेशन सोसायटी)
१८८५	मुंबई विधिमंडळाचे सदस्य; राष्ट्रीय काँग्रेसच्या स्थापनेत सहभाग
१८८६	भारत सरकारची वित्त समिती
डिसेंबर १८८७	भारतीय सामाजिक परिषद, मद्रास
१८९०	**औद्योगिक परिषद**, पुणे
१८९२	"Indian Political Economy" व्याख्यान
१८९३	मुंबई उच्च न्यायालयाचे न्यायमूर्ती
१८९६	डेक्कन सभा — गोखल्यांसह
१८९८–९९	Essays on Indian Economics
१९००	Rise of the Maratha Power
१६ जानेवारी १९०१	निधन — मुंबई

मरणोत्तर

वर्ष	घटना
१९०२	धर्मविषयक व्याख्यानांचे पुस्तक प्रसिद्ध
१९१५	Miscellaneous Writings — रमाबाई रानडे यांच्याकडून प्रकाशित

दशकनिहाय कार्य

दशक	प्रमुख कार्य
१८६० चे दशक	पदव्या; विधवा विवाहोत्तेजक मंडळ; प्रार्थना समाज
१८७० चे दशक	सार्वजनिक सभा; न्यायाधीश; वसंत व्याख्यानमाला; ग्रंथकार संमेलन
१८८० चे दशक	हुजूरपागा; काँग्रेस; विधिमंडळ; सामाजिक परिषद
१८९० चे दशक	औद्योगिक परिषद; उच्च न्यायालय; डेक्कन सभा; ग्रंथलेखन

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

न्यायालयीन कारकीर्द

वर्ष	पद / घटना
१८६६	ओरिएंटल ट्रान्सलेटर — मराठी ग्रंथांवर अभिप्राय
१८६८	एल्फिन्स्टन कॉलेजमध्ये इंग्रजी व इतिहासाचे प्राध्यापक
१८७१	ॲडव्होकेटची परीक्षा; **पुण्यात दुय्यम न्यायाधीश**
१८७८–७९	नाशिक, धुळे येथे बदली
१८८१	प्रेसिडेन्सी मॅजिस्ट्रेट, मुंबई; Deccan Agriculturists' Relief Act अंतर्गत संयुक्त न्यायाधीश
१८८५–९४	मुंबई विधिमंडळात तीन वेळा नियुक्त सदस्य
१८९३	मुंबई उच्च न्यायालयाचे न्यायमूर्ती — निधनापर्यंत

लक्षात ठेवा: त्या काळी भारतीयाला उच्च न्यायालयातील न्यायमूर्तिपद दुर्लभ होते — रानड्यांच्या नियुक्तीनंतर पुण्यात **आठ दिवस उत्सव** झाला (मराठी विश्वकोश).

बदल्या व सरकारी संशय

- राजकीय व सामाजिक कार्यामुळे ब्रिटिश प्रशासनाला रानड्यांविषयी संशय — म्हणून पदोन्नतीला विलंब.
- **१८७८–७९** मध्ये पुण्याबाहेर नाशिक व धुळे येथे बदल्या — वासुदेव बळवंत फडके यांच्या उठावाच्या काळातील संशयाशी हे जोडले जाते.

न्यायदानाचे गुण

- परिश्रम, निःस्पृहपणा, कायद्याचे सखोल ज्ञान व न्यायनिष्ठा.
- शेतकऱ्यांच्या कर्जप्रश्नांचा प्रत्यक्ष अनुभव — पुढील आर्थिक विचारांचा पाया.

लक्षात ठेवा — पदांचा क्रम

क्रम	पद
१	ओरिएंटल ट्रान्सलेटर (१८६६)
२	एल्फिन्स्टन कॉलेजमध्ये प्राध्यापक (१८६८)
३	दुय्यम न्यायाधीश, पुणे (१८७१)
४	न्यायमूर्ती, उच्च न्यायालय (१८९३)

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

प्रार्थना समाज

मुद्दा	माहिती
स्थापना	३१ मार्च १८६७, मुंबई
प्रवर्तक	**डॉ. आत्माराम पांडुरंग**; रानडे, **डॉ. रा. गो. भांडारकर**, वामन आबाजी मोडक प्रमुख नेते
प्रेरणा	बंगालचा **ब्राह्मो समाज** (केशवचंद्र सेन यांची भेट)
तत्त्वे	एकेश्वरवाद, मूर्तिपूजा नाकारणे, सर्व धर्मांत सत्य, कोणताही एक ग्रंथ अपौरुषेय नाही
उपासना	रविवारी प्रार्थना; संतांचे अभंग व भजने
मुखपत्र	**सुबोध पत्रिका** (१८७३)

लक्षात ठेवा: रानड्यांनी "**A Theist's Confession of Faith**" (१८७४) लिहून प्रार्थना समाजाच्या तत्त्वज्ञानाला वैचारिक बैठक दिली.

प्रार्थना समाजाचे कार्य

- रात्रशाळा, मोफत वाचनालय, अनाथालय; १९०६ मध्ये दलितांसाठी मिशन (वि. रा. शिंदे).
- विधवा पुनर्विवाह, स्त्रीशिक्षण, बालविवाहबंदी, जातिबंधने शिथिल करणे यांचा पुरस्कार.
- **भक्ती परंपरेशी** नाते — महाराष्ट्रातील संतांना धर्मसुधारणेचे पूर्वसुरी मानले.

रानडे व धर्मसुधारणा

- धर्मसुधारणा ही **परंपरेतूनच** व्हावी — मूळ धर्माशी नाते न तोडता.
- रानड्यांची धर्मपर व्याख्याने १९०२ मध्ये पुस्तकरूपाने प्रसिद्ध.

धर्मसुधारणा संस्थांची तुलना

संस्था	संस्थापक	वर्ष / स्थळ
ब्राह्मो समाज	राजा राममोहन रॉय	१८२८, कलकत्ता
परमहंस सभा	दादोबा पांडुरंग	१८४९, मुंबई
प्रार्थना समाज	आत्माराम पांडुरंग	१८६७, मुंबई
सत्यशोधक समाज	महात्मा फुले	१८७३, पुणे
आर्य समाज	दयानंद सरस्वती	१८७५, मुंबई

लक्षात ठेवा: प्रार्थना समाजाने वेदांचे अपौरुषेयत्व नाकारले; आर्य समाज वेदप्रामाण्य मानत होता.

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

पुणे सार्वजनिक सभा (१८७०)

मुद्दा	माहिती
स्थापना	२ एप्रिल १८७०, पुणे — बॉम्बे असोसिएशनच्या धर्तीवर
मुख्य सूत्रधार	**गणेश वासुदेव जोशी** (सार्वजनिक काका) — पहिले चिटणीस
अध्यक्ष	औंधचे श्रीनिवासराव पंतप्रतिनिधी
रानडे	**१८७१** पासून सहभाग — सभेला राष्ट्रीय ओळख
मार्ग	सनदशीर — अर्ज, निवेदने, अभ्यासपूर्ण अहवाल
त्रैमासिक	**Quarterly Journal of the Poona Sarvajanik Sabha** (१८७८)

लक्षात ठेवा: सार्वजनिक सभेने दुष्काळ, जमीन महसूल, शेतकऱ्यांचे कर्ज यांवर सरकारकडे सप्रमाण गाऱ्हाणी मांडली — **राजकीय शिक्षणाची** शाळा.

स्वदेशी व सार्वजनिक काका

- रानड्यांशी विचारविनिमय करून सार्वजनिक काकांनी **१८७२** मध्ये स्वदेशीचा पुरस्कार केला; खादी वापरण्याची प्रतिज्ञा.
- **१८७७** — दिल्ली दरबारात सभेचे मानपत्र; भारतीयांना समान राजकीय दर्जा देण्याची मागणी.

डेक्कन सभा (१८९६)

- **१८९५** — टिळक गटाने सार्वजनिक सभेवर वर्चस्व मिळवले.
- १८९६ — रानडे व **गोपाळ कृष्ण गोखले** यांनी मवाळांसाठी **डेक्कन सभा** स्थापन केली.

सार्वजनिक सभेचे कार्य

काळ	कार्य
१८७२	स्वदेशीचा पुरस्कार
१८७६–७७	दक्षिणेतील दुष्काळात मदत व सरकारकडे अहवाल
१८७७	दिल्ली दरबारात मानपत्र
१८७८	त्रैमासिक नियतकालिक सुरू

लक्षात ठेवा: सार्वजनिक सभेचा आदर्श — दादाभाई व जगन्नाथ शंकरशेट यांच्याशी संबंधित **बॉम्बे असोसिएशन** (१८५२).

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

भारतीय सामाजिक परिषद (१८८७)

मुद्दा	माहिती
स्थापना	डिसेंबर १८८७, मद्रास — काँग्रेस अधिवेशनासोबत
संस्थापक	**रानडे** व दिवाण बहादूर **रघुनाथराव**
कारण	१८८६ च्या कलकत्ता अधिवेशनापासून काँग्रेसने सामाजिक प्रश्न कार्यक्रमातून वगळले
रानड्यांचे पद	सुमारे **१४ वर्षे महासचिव**
मागण्या	जातिभेद निर्मूलन, आंतरजातीय विवाह, विवाहवय वाढवणे, बहुपत्नीत्वास आळा, विधवा पुनर्विवाह, स्त्रीशिक्षण, बहिष्कृतांची सुधारणा, हिंदू-मुस्लिम सलोखा

लक्षात ठेवा: काँग्रेस अधिवेशनाच्याच मंडपात सामाजिक परिषद भरत असे — १८९५ मध्ये पुण्यात टिळक गटाने याला विरोध केला.

विधवा पुनर्विवाह

मुद्दा	माहिती
विधवा विवाहोत्तेजक मंडळ	**१८६५**, पुणे — विष्णुशास्त्री पंडित यांच्यासह
कायदेशीर पाया	१८५६ चा विधवा पुनर्विवाह कायदा (Act XV)
संकलन	१८८५ — कायद्यापर्यंतच्या कार्यवाहीचे संकलन (ना. के. वैद्य यांच्यासह)
विरोध	सनातन्यांचा तीव्र विरोध; बहिष्काराचे प्रसंग

लक्षात ठेवा: रानडे स्वतः विधवेशी विवाह करू शकले नाहीत — वडिलांच्या आग्रहामुळे ११ वर्षांच्या मुलीशी विवाह. ही त्यांच्या **मवाळ भूमिकेची** मर्यादा म्हणून टीका झाली.

सामाजिक सुधारणेवरील भूमिका — तुलना

नेते	भूमिका
रानडे	क्रमिक सुधारणा; परंपरेशी नाते ठेवून
आगरकर	बुद्धिप्रामाण्यवादी, तात्काळ व मूलगामी सुधारणा
टिळक	आधी राजकीय स्वातंत्र्य; सरकारी कायद्याला विरोध
फुले	जातिव्यवस्थेवर मूलगामी हल्ला

लक्षात ठेवा: १८९१ च्या **संमतीवय विधेयकाला** रानड्यांनी पाठिंबा दिला.

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

स्त्रीशिक्षण — हुजूरपागा

मुद्दा	माहिती
संस्था	**महाराष्ट्र गर्ल्स एज्युकेशन सोसायटी** — २ ऑक्टोबर १८८४ (काही स्रोत १८८५)
सहकारी	रा. गो. भांडारकर, वामन आबाजी मोडक, शंकर पांडुरंग पंडित, विश्राम रामजी घोले
शाळा	हुजूरपागा — पुण्यातील मुलींचे हायस्कूल (Female High School)
जागा	नारायण पेठ — पेशवेकालीन पागेची (घोड्यांच्या तबेल्याची) जागा
महत्त्व	देशातील सर्वात जुन्या मुलींच्या हायस्कूलपैकी एक

लक्षात ठेवा: रमाबाई रानडे यांनी १८८४ मध्ये पुण्यात मुलींचे हायस्कूल व्हावे म्हणून इंग्रजीतून निवेदन दिले होते.

इतर शैक्षणिक-सांस्कृतिक संस्था

संस्था	वर्ष	माहिती
वसंत व्याख्यानमाला	१८७५	वक्तृत्वोत्तेजक सभेमार्फत — लोकशिक्षणासाठी
मराठी ग्रंथकार संमेलन	१८७८	पुणे — पुढील साहित्य संमेलनांची परंपरा
नेटिव्ह जनरल लायब्ररी	—	पुणे
मुंबई विद्यापीठ सिनेट	१८९३	सदस्य

रमाबाई रानडे (१८६२–१९२४)

वर्ष	कार्य
१८९४	हिंदू लेडीज सोशल अँड लिटररी क्लब, मुंबई
१९०८	सेवा सदन, मुंबई — अध्यक्षा
१९०९	सेवा सदन, पुणे (२ ऑक्टोबर)
१९१०	**"आमच्या आयुष्यातील काही आठवणी"**

स्त्रीशिक्षणाची वाटचाल

वर्ष	घटना
१८८४	हुजूरपागा — रानडे व सहकारी
१९०९	रमाबाई रानडे — पुणे सेवा सदन

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

आर्थिक विचार

मुद्दा	रानड्यांचे मत
पारंपरिक अर्थशास्त्र	इंग्लंडचे "लेसेझ फेअर" (मुक्त व्यापार) तत्त्व भारताला जसेच्या तसे लागू होत नाही
औद्योगिकीकरण	शेतीवरील भार कमी करण्यासाठी उद्योगधंदे अनिवार्य
राज्याची भूमिका	उद्योग, शेती व पतपुरवठ्यात **सरकारने सक्रिय** भूमिका घ्यावी
शेतकरी	सावकारांऐवजी **कृषी बँका**मार्फत थेट कर्जपुरवठा
भांडवल	संयुक्त भांडवली (joint stock) कंपन्या
दारिद्र्य	भारतातील दारिद्र्याची कारणे व उपाय यांचे मूलभूत विवेचन

लक्षात ठेवा: रानड्यांनी **स्वदेशी**च्या कल्पनेला शास्त्रशुद्ध व व्यावहारिक स्वरूप दिले — म्हणून त्यांना "**भारतीय अर्थशास्त्राचे जनक**" म्हटले जाते.

आर्थिक उपक्रम

उपक्रम	वर्ष
औद्योगिक परिषद (Industrial Association of Western India), पुणे	१८९०
"Indian Political Economy" व्याख्यान, डेक्कन कॉलेज	१८९२
Essays on Indian Economics	१८९८–९९

लक्षात ठेवा: दादाभाई नौरोजी यांचा **संपत्ती निःसारण** (Drain) सिद्धांत व रानड्यांचे औद्योगिकीकरणाचे विचार — दोन्ही आर्थिक राष्ट्रवादाचे आधारस्तंभ.

आर्थिक राष्ट्रवादाचे शिल्पकार

नेते	योगदान
दादाभाई नौरोजी	संपत्ती निःसारण सिद्धांत; Poverty and Un-British Rule in India
न्या. रानडे	औद्योगिकीकरण; राज्याची सक्रिय भूमिका; भारतीय अर्थशास्त्र
गो. कृ. गोखले	अंदाजपत्रकावरील अभ्यासपूर्ण टीका
रमेशचंद्र दत्त	Economic History of India

लक्षात ठेवा: स्वदेशी: देशी उद्योगांना संरक्षण व प्रोत्साहन — रानड्यांचा व्यावहारिक आग्रह.

लक्षात ठेवा: रानडे: शेतीवर अवलंबून असलेली प्रचंड लोकसंख्या हे भारताच्या दारिद्र्याचे मूळ — म्हणून उद्योगधंदे वाढले पाहिजेत.

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

ग्रंथसंपदा

ग्रंथ	वर्ष	विषय
Catalogue of Native Publications	१८६७	मराठी ग्रंथांची सूची
A Theist's Confession of Faith	१८७४	प्रार्थना समाजाचे तत्त्वज्ञान
Essays on Indian Economics	१८९८–९९	भारतीय अर्थशास्त्र
Rise of the Maratha Power	१९००	मराठा सत्तेचा उदय — इतिहास
Introduction to the Peshwa's Diaries	१९००	पेशवे दप्तरांचा परिचय
धर्मपर व्याख्याने	१९०२	प्रार्थना समाजातील व्याख्याने
Miscellaneous Writings	१९१५	संकलित लेखन — रमाबाईंकडून प्रकाशित

Rise of the Maratha Power — वैशिष्ट्ये

- मराठा सत्तेचा उदय हा केवळ लष्करी नव्हे तर **लोकचळवळ** होती — संत चळवळीने त्याची पार्श्वभूमी तयार केली.
- शिवाजी महाराजांच्या राज्याला व्यापक **राष्ट्रीय** अर्थ दिला.
- मराठी इतिहासलेखनाला चिकित्सक व वैचारिक दृष्टी.

पत्रकारिता

- "**इंदुप्रकाश**" (मुंबई) या पत्राच्या इंग्रजी विभागाचे लेखन-संपादन.
- प्रार्थना समाजाच्या "सुबोध पत्रिके"शी संबंध.

इतिहासलेखनातील योगदान

पैलू	माहिती
दृष्टिकोन	मराठा इतिहासाकडे राष्ट्रीय दृष्टीने पाहणे
संत चळवळ	ज्ञानेश्वर ते तुकाराम — मराठा उदयाची सामाजिक-धार्मिक पार्श्वभूमी
साधने	पेशवे दप्तरांचा अभ्यास
प्रभाव	पुढील मराठी इतिहासकारांना प्रेरणा

लक्षात ठेवा: Rise of the Maratha Power — मूळ योजनेचा पहिला खंडच प्रसिद्ध झाला; पुढील भाग अपूर्ण राहिले.

लक्षात ठेवा: इतिहास हा राष्ट्रीय आत्मभानाचा स्रोत — असा रानड्यांचा दृष्टिकोन.

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

राजकारण — काँग्रेस व मवाळ प्रवाह

- १८८५ — राष्ट्रीय काँग्रेसच्या स्थापनेत महत्त्वाचा सहभाग; सरकारी अधिकारी असल्याने प्रत्यक्ष सदस्यत्वापेक्षा **मार्गदर्शक** भूमिका.
- **सनदशीर** व घटनात्मक मार्ग — अर्ज, निवेदने, अभ्यासपूर्ण चर्चा.
- राजकीय सुधारणेबरोबर सामाजिक व आर्थिक सुधारणाही आवश्यक — "**सर्वांगीण सुधारणा**".

मवाळ विरुद्ध जहाल

मुद्दा	मवाळ (रानडे, गोखले)	जहाल (टिळक)
मार्ग	सनदशीर, क्रमशः	आंदोलन, जनजागृती
ब्रिटिशांविषयी	सहकार्य व विश्वास	अविश्वास, दबाव
सामाजिक सुधारणा	राजकीय सुधारणांबरोबरच	आधी राजकीय स्वातंत्र्य
संस्था	डेक्कन सभा (१८९६)	सार्वजनिक सभा (१८९५ नंतर)

गुरू-शिष्य: रानडे व गोखले

- **गोपाळ कृष्ण गोखले** रानड्यांना गुरू मानत; रानड्यांच्या मार्गदर्शनाखाली सार्वजनिक सभेच्या त्रैमासिकाचे काम.
- पुढे गोखले हे **महात्मा गांधींचे** राजकीय गुरू — रानडे → गोखले → गांधी अशी मवाळ परंपरा.

काँग्रेसची सुरुवातीची अधिवेशने

वर्ष	स्थळ	अध्यक्ष
१८८५	मुंबई	व्योमेशचंद्र बॅनर्जी
१८८६	कलकत्ता	दादाभाई नौरोजी
१८८७	मद्रास	बद्रुद्दीन तय्यबजी
१८९५	पुणे	सुरेंद्रनाथ बॅनर्जी

लक्षात ठेवा

- पहिले काँग्रेस अधिवेशन मूळतः **पुण्यात** ठरले होते; कॉलऱ्याच्या साथीमुळे ते **मुंबईत** घेतले.
- १८९५ च्या पुणे अधिवेशनात सामाजिक परिषदेला काँग्रेस मंडपात जागा देण्यास टिळक गटाचा विरोध.

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

सुधारणेचा मवाळ मार्ग

तत्त्व	स्पष्टीकरण
क्रमिक बदल	समाजाला धक्का न देता हळूहळू सुधारणा
परंपरेशी नाते	भूतकाळाशी संबंध तोडू नये; परंपरेतील चांगले टिकवावे
लोकमत	लोकांना बरोबर घेऊन — शिक्षण व प्रबोधनाने
कायदा	आवश्यक तेथे कायद्याचा आधार, पण केवळ कायद्यावर अवलंबून नाही
सर्वांगीणता	धार्मिक, सामाजिक, राजकीय व आर्थिक सुधारणा एकमेकांशी जोडलेल्या

लक्षात ठेवा: रानड्यांचा विश्वास — "**सुधारणा एकांगी होऊ शकत नाही**; धर्म, समाज, राजकारण व अर्थकारण या सर्वांत एकाच वेळी प्रगती आवश्यक" (आशय).

टीका व मर्यादा

- स्वतःच्या जीवनात विधवाविवाह न केल्याने **उक्ती व कृती**तील विसंगतीची टीका.
- अतिसावध भूमिकेमुळे जहाल सुधारक (आगरकर) व जहाल राष्ट्रवादी (टिळक) दोघांकडून टीका.

रानडे व फुले

- १८८५ च्या ग्रंथकार सभेच्या निमंत्रणाला **महात्मा फुले** यांनी उपहासात्मक उत्तर दिल्याचा प्रसिद्ध प्रसंग.
- तरीही दोघेही स्त्रीशिक्षण व विधवा पुनर्विवाहाचे पुरस्कर्ते.

रानडे व समकालीन

व्यक्ती	संबंध
डॉ. रा. गो. भांडारकर	प्रार्थना समाज, हुजूरपागा — सहकारी
गणेश वासुदेव जोशी	सार्वजनिक सभा — सहकारी
लो. टिळक	राजकीय-सामाजिक मतभेद; तरीही परस्पर आदर
गो. ग. आगरकर	सामाजिक सुधारणेचे सहप्रवासी, मार्गात फरक
गो. कृ. गोखले	शिष्य
रमाबाई रानडे	पत्नी व कार्याच्या वारसदार

लक्षात ठेवा: रानड्यांचा मार्ग — "**कमीत कमी विरोधाचा मार्ग**" स्वीकारून टिकाऊ बदल घडवणे.

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

सन्मान व अखेर

- ब्रिटिश सरकारकडून "**रावबहादूर**" व "**सी.आय.ई.**" हे किताब.
- १६ जानेवारी १९०१ — मुंबई येथे निधन; ५९ व्या वाढदिवसाच्या दोन दिवस आधी.
- पुण्यातील "**रानडे इन्स्टिट्यूट**" इमारत त्यांच्या नावाने प्रसिद्ध.

MPSC साठी महत्त्वाचे मुद्दे

- जन्म १८ जानेवारी १८४२, निफाड; निधन १६ जानेवारी १९०१, मुंबई.
- **१८६५** विधवा विवाहोत्तेजक मंडळ → **१८६७** प्रार्थना समाज → **१८७०** सार्वजनिक सभा → **१८७५** वसंत व्याख्यानमाला.
- **१८७८** ग्रंथकार संमेलन → **१८८४** हुजूरपागा → **१८८५** काँग्रेस → **१८८७** सामाजिक परिषद → **१८९०** औद्योगिक परिषद.
- **१८९३** उच्च न्यायालय → **१८९६** डेक्कन सभा → **१९००** Rise of the Maratha Power.

गोंधळ टाळा

चुकीचा समज	अचूक तथ्य
सामाजिक परिषद — पुणे, १८८५	**मद्रास, १८८७**
डेक्कन सभा — टिळकांची	**रानडे व गोखले** (मवाळ)
प्रार्थना समाज — कलकत्ता	**मुंबई**; ब्राह्मो समाज — कलकत्ता
उच्च न्यायालय — १८८५	**१८९३**; १८८५ — विधिमंडळ सदस्य

संस्था एका दृष्टिक्षेपात

संस्था	वर्ष	स्थळ
विधवा विवाहोत्तेजक मंडळ	१८६५	पुणे
प्रार्थना समाज	१८६७	मुंबई
सार्वजनिक सभा	१८७०	पुणे
सामाजिक परिषद	१८८७	मद्रास
डेक्कन सभा	१८९६	पुणे

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

बहुपर्यायी प्रश्न

1. न्या. महादेव गोविंद रानडे यांचा जन्म कोणत्या वर्षी झाला?
अ) १८६२ ब) १८४२
क) १८५६ ड) १८२७

2. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) रानड्यांचे जन्मवर्ष — १८४२.
२) डेक्कन सभा — १८९६.
अ) दोन्ही योग्य ब) फक्त २ योग्य
क) दोन्ही चुकीची ड) फक्त १ योग्य

3. रानड्यांचे जन्मगाव कोणते?
अ) टेंभू ब) निफाड
क) चिखली ड) कटगुण

4. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) रानड्यांचे जन्मगाव — निफाड.
२) डेक्कन सभेतील सहकारी — लो. टिळक.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त १ योग्य
क) फक्त २ योग्य ड) दोन्ही योग्य

5. निफाड हे गाव कोणत्या जिल्ह्यात आहे?
अ) कोल्हापूर ब) सातारा
क) नाशिक ड) रत्नागिरी

6. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) निफाडचा जिल्हा — सातारा.
२) Rise of the Maratha Power — १९००.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त २ योग्य
क) फक्त १ योग्य ड) दोन्ही योग्य

7. रानड्यांचे घरगुती नाव काय होते?
अ) तात्या ब) नाना
क) बाळ ड) माधवराव

8. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) रानड्यांचे घरगुती नाव — बाळ.
२) Essays on Indian Economics — खगोलशास्त्र.
अ) दोन्ही चुकीची ब) दोन्ही योग्य
क) फक्त १ योग्य ड) फक्त २ योग्य

9. रानड्यांनी मुंबईतील कोणत्या संस्थेत उच्च शिक्षण घेतले?
अ) विल्सन कॉलेज ब) एल्फिन्स्टन
क) डेक्कन कॉलेज ड) फर्ग्युसन

10. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) रानड्यांचे महाविद्यालय — एल्फिन्स्टन.
२) A Theist's Confession of Faith — प्रार्थना समाज.
अ) फक्त १ योग्य ब) दोन्ही योग्य
क) दोन्ही चुकीची ड) फक्त २ योग्य

11. रानडे बी.ए. कोणत्या वर्षी झाले?
अ) १८५० ब) १८७५
क) १८६२ ड) १८८०

12. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) रानड्यांचे बी.ए. — १८६२.
२) रानड्यांचे निधनवर्ष — १९२०.
अ) दोन्ही योग्य ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही चुकीची ड) फक्त २ योग्य

13. रानड्यांनी एम.ए. पदवी कोणत्या वर्षी मिळवली?
अ) १८८४ ब) १८६४
क) १८७८ ड) १८५४

14. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) रानड्यांचे एम.ए. — १८८४.
२) रानड्यांचे निधनस्थळ — मुंबई.
अ) फक्त १ योग्य ब) दोन्ही चुकीची
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

15. विधवा विवाहोत्तेजक मंडळाची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली?
अ) १८९५ ब) १८८५
क) १८६५ ड) १८४८

16. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) विधवा विवाहोत्तेजक मंडळ — १८९५.
२) रानड्यांची दुसरी पत्नी — सावित्रीबाई.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

17. प्रार्थना समाजाची स्थापना कोठे झाली?
अ) लाहोर ब) कलकत्ता
क) मद्रास ड) मुंबई

18. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) प्रार्थना समाजाचे स्थापनास्थळ — मुंबई.
२) रमाबाईंशी विवाह — १८७३.
अ) फक्त २ योग्य ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही योग्य ड) दोन्ही चुकीची

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

बहुपर्यायी प्रश्न

19. प्रार्थना समाजाचे प्रमुख प्रवर्तक कोण?
अ) दयानंद सरस्वती ब) डॉ. आत्माराम पांडुरंग
क) स्वामी विवेकानंद ड) राजा राममोहन रॉय

20. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) प्रार्थना समाजाचे प्रवर्तक — डॉ. आत्माराम पांडुरंग.
२) पुणे सेवा सदन — १८६९.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

21. प्रार्थना समाजाला कोणत्या संस्थेची प्रेरणा होती?
अ) आर्य समाज ब) ब्राह्मो समाज
क) थिऑसॉफिकल सोसायटी ड) सत्यशोधक समाज

22. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) प्रार्थना समाजाची प्रेरणा — आर्य समाज.
२) "आमच्या आयुष्यातील काही आठवणी" — रमाबाई रानडे.
अ) दोन्ही योग्य ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही चुकीची ड) फक्त २ योग्य

23. प्रार्थना समाजाचे मुखपत्र कोणते?
अ) दीनबंधू ब) केसरी
क) मूकनायक ड) सुबोध पत्रिका

24. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) प्रार्थना समाजाचे मुखपत्र — दीनबंधू.
२) हिंदू लेडीज सोशल क्लब — ताराबाई शिंदे.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त २ योग्य
क) फक्त १ योग्य ड) दोन्ही योग्य

25. पुणे सार्वजनिक सभेची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली?
अ) १८९० ब) १८५०
क) १८७० ड) १८८५

26. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) पुणे सार्वजनिक सभा — १८७०.
२) गोखल्यांचे गुरू — न्या. रानडे.
अ) फक्त १ योग्य ब) दोन्ही चुकीची
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

27. "सार्वजनिक काका" म्हणून कोण ओळखले जात?
अ) गोपाळ गणेश आगरकर ब) वामन आबाजी मोडक
क) विष्णुशास्त्री चिपळूणकर ड) गणेश वासुदेव जोशी

28. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) सार्वजनिक काका — गणेश वासुदेव जोशी.
२) रानड्यांचा किताब — भारतरत्न.
अ) फक्त २ योग्य ब) दोन्ही योग्य
क) फक्त १ योग्य ड) दोन्ही चुकीची

29. रानडे पुण्यात दुय्यम न्यायाधीश कोणत्या वर्षी झाले?
अ) १८७१ ब) १८८९
क) १८५१ ड) १८९९

30. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) पुण्यात न्यायाधीशपद — १८९९.
२) रानड्यांचा राजकीय प्रवाह — मवाळ.
अ) फक्त १ योग्य ब) दोन्ही चुकीची
क) फक्त २ योग्य ड) दोन्ही योग्य

31. वसंत व्याख्यानमाला कोणत्या वर्षी सुरू झाली?
अ) १८४५ ब) १९२५
क) १८७५ ड) १८९५

32. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) वसंत व्याख्यानमाला — १९२५.
२) "भारतीय ...चे जनक" — रसायनशास्त्र.
अ) फक्त १ योग्य ब) दोन्ही चुकीची
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

33. पहिले मराठी ग्रंथकार संमेलन कोणत्या वर्षी झाले?
अ) १८४८ ब) १८९८
क) १९२८ ड) १८७८

34. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) पहिले ग्रंथकार संमेलन — १८७८.
२) इंग्रजी विभागाचे पत्र — इंदुप्रकाश.
अ) फक्त २ योग्य ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही चुकीची ड) दोन्ही योग्य

35. रानड्यांची १८७९ मध्ये कोठे बदली झाली?
अ) अंदमान ब) धुळे
क) मंडाले ड) रंगून

36. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) १८७९ ची बदली — धुळे.
२) सार्वजनिक सभेचे अध्यक्ष — लॉर्ड रिपन.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

लक्षात ठेवा: रानडे → गोखले → गांधी — मवाळ गुरु-शिष्य परंपरा.

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

बहुपर्यायी प्रश्न

37. महाराष्ट्र गर्ल्स एज्युकेशन सोसायटीची शाळा कोणती?
अ) भिडे वाडा ब) शारदा सदन
क) हुजूरपागा ड) सेवा सदन

38. जोड्या लावा: अ) प्रार्थना समाजाचे प्रवर्तक ब) प्रार्थना समाजाची प्रेरणा क) प्रार्थना समाजाचे मुखपत्र
१) सुबोध पत्रिका २) डॉ. आत्माराम पांडुरंग ३) ब्राह्मो समाज
अ) अ–२, ब–१, क–३ ब) अ–१, ब–२, क–३
क) अ–३, ब–१, क–२ ड) अ–२, ब–३, क–१

39. भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली?
अ) १८८५ ब) १८७०
क) १८५७ ड) १९२०

40. जोड्या लावा: अ) पुणे सार्वजनिक सभा ब) सार्वजनिक काका क) सार्वजनिक सभेचे अध्यक्ष
१) श्रीनिवासराव पंतप्रतिनिधी २) १८७० ३) गणेश वासुदेव जोशी
अ) अ–३, ब–१, क–२ ब) अ–१, ब–२, क–३
क) अ–२, ब–१, क–३ ड) अ–२, ब–३, क–१

41. भारतीय सामाजिक परिषदेचे पहिले अधिवेशन कोठे झाले?
अ) लाहोर ब) मद्रास
क) नागपूर ड) लंडन

42. जोड्या लावा: अ) सामाजिक परिषदेचे स्थळ ब) परिषदेचे सहसंस्थापक क) काँग्रेसने वगळलेले प्रश्न
१) सामाजिक प्रश्न २) मद्रास ३) रघुनाथराव
अ) अ–३, ब–१, क–२ ब) अ–१, ब–२, क–३
क) अ–२, ब–१, क–३ ड) अ–२, ब–३, क–१

43. सामाजिक परिषदेची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली?
अ) १८७० ब) १८८७
क) १९२७ ड) १८५७

44. जोड्या लावा: अ) Rise of the Maratha Power ब) Essays on Indian Economics क) इंग्रजी विभागाचे पत्र
१) इंदुप्रकाश २) १९०० ३) भारतीय अर्थशास्त्र
अ) अ–३, ब–१, क–२ ब) अ–२, ब–३, क–१
क) अ–२, ब–१, क–३ ड) अ–१, ब–२, क–३

45. सामाजिक परिषदेचे रानड्यांसोबत सहसंस्थापक कोण?
अ) रघुनाथराव ब) लॉर्ड कर्झन
क) वासुदेव बळवंत फडके ड) दादोबा पांडुरंग

46. जोड्या लावा: अ) रानड्यांचे जन्मगाव ब) निफाडचा जिल्हा क) रानड्यांचे घरगुती नाव
१) माधवराव २) निफाड ३) नाशिक
अ) अ–१, ब–२, क–३ ब) अ–२, ब–३, क–१
क) अ–३, ब–१, क–२ ड) अ–२, ब–१, क–३

47. पश्चिम भारतातील औद्योगिक परिषद (पुणे) कोणत्या वर्षी भरली?
अ) १८५० ब) १८९०
क) १९४० ड) १८७०

48. जोड्या लावा: अ) डेक्कन सभा ब) डेक्कन सभेतील सहकारी क) रानड्यांचा राजकीय प्रवाह
१) मवाळ २) १८९६ ३) गोपाळ कृष्ण गोखले
अ) अ–१, ब–२, क–३ ब) अ–२, ब–१, क–३
क) अ–२, ब–३, क–१ ड) अ–३, ब–१, क–२

49. रानडे मुंबई उच्च न्यायालयाचे न्यायमूर्ती कोणत्या वर्षी झाले?
अ) १८७१ ब) १८६२
क) १९०५ ड) १८९३

50. जोड्या लावा: अ) अयोग्य आर्थिक धोरण ब) शेतकऱ्यांसाठी कर्जस्रोत क) "भारतीय ...चे जनक"
१) अर्थशास्त्र २) लेसेझ फेअर ३) कृषी बँका
अ) अ–३, ब–१, क–२ ब) अ–१, ब–२, क–३
क) अ–२, ब–३, क–१ ड) अ–२, ब–१, क–३

51. डेक्कन सभेची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली?
अ) १८९६ ब) १८६६
क) १९२६ ड) १८७६

52. जोड्या लावा: अ) मुलींची शाळा ब) हुजूरपागेचे शहर क) रानड्यांची दुसरी पत्नी
१) रमाबाई २) हुजूरपागा ३) पुणे
अ) अ–१, ब–२, क–३ ब) अ–२, ब–३, क–१
क) अ–३, ब–१, क–२ ड) अ–२, ब–१, क–३

53. डेक्कन सभेच्या स्थापनेत रानड्यांचे सहकारी कोण?
अ) लो. टिळक ब) विष्णुशास्त्री चिपळूणकर
क) वासुदेव बळवंत फडके ड) गोपाळ कृष्ण गोखले

54. खालीलपैकी चुकीची जोडी कोणती?
अ) प्रार्थना समाजाचे स्थापनास्थळ — मुंबई ब) A Theist's Confession of Faith — प्रार्थना समाज
क) १८७९ ची बदली — रंगून ड) रानड्यांचे महाविद्यालय — एल्फिन्स्टन

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

बहुपर्यायी प्रश्न

55. "Rise of the Maratha Power" कोणत्या वर्षी प्रसिद्ध झाला?
अ) १८७५ ब) १८६०
क) १९३० ड) १९००

56. खालीलपैकी चुकीची जोडी कोणती?
अ) रानड्यांचा किताब — रावबहादूर ब) "आमच्या आयुष्यातील काही आठवणी" — रमाबाई रानडे
क) गोखल्यांचे गुरू — न्या. रानडे ड) हिंदू लेडीज सोशल क्लब — ताराबाई शिंदे

57. "Essays on Indian Economics" कोणत्या विषयावरील ग्रंथ आहे?
अ) भारतीय अर्थशास्त्र ब) खगोलशास्त्र
क) संस्कृत व्याकरण ड) वैद्यकशास्त्र

58. खालीलपैकी चुकीची जोडी कोणती?
अ) पुण्यात न्यायाधीशपद — १८९९ ब) पहिले ग्रंथकार संमेलन — १८७८
क) वसंत व्याख्यानमाला — १८७५ ड) विधवा विवाहोत्तेजक मंडळ — १८६५

59. "A Theist's Confession of Faith" हे लेखन कोणत्या संस्थेशी संबंधित आहे?
अ) प्रार्थना समाज ब) आर्य समाज
क) बहिष्कृत हितकारिणी सभा ड) सत्यशोधक समाज

60. खालीलपैकी चुकीची जोडी कोणती?
अ) सामाजिक परिषदेचे वर्ष — १८८७ ब) उच्च न्यायालयातील नियुक्ती — १८९३
क) विधिमंडळ सदस्यत्व — १९३५ ड) काँग्रेसची स्थापना — १८८५

61. रानड्यांचे निधन कोणत्या वर्षी झाले?
अ) १९०१ ब) १८९५
क) १९२० ड) १८८१

62. विधान (A): रानडे व रघुनाथराव यांनी १८८७ मध्ये भारतीय सामाजिक परिषद स्थापन केली.
कारण (R): काँग्रेसने आपल्या अधिवेशनांत सामाजिक प्रश्नांवर चर्चा न करण्याचे ठरवले होते.
अ) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण ब) विधान योग्य; कारण चुकीचे
क) विधान चुकीचे; कारण योग्य ड) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही

63. रानड्यांचे निधन कोठे झाले?
अ) दिल्ली ब) कलकत्ता
क) लंडन ड) मुंबई

64. विधान (A): १८९६ मध्ये रानडे व गोखले यांनी डेक्कन सभा स्थापन केली.
कारण (R): १८९५ मध्ये सार्वजनिक सभेवर टिळक गटाचे वर्चस्व प्रस्थापित झाले होते.
अ) विधान चुकीचे; कारण योग्य ब) विधान योग्य; कारण चुकीचे
क) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण ड) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही

65. रानड्यांच्या दुसऱ्या पत्नीचे नाव काय?
अ) आनंदीबाई ब) सावित्रीबाई
क) ताराबाई ड) रमाबाई

66. विधान (A): रानडे यांना "भारतीय अर्थशास्त्राचे जनक" म्हटले जाते.
कारण (R): रानडे १८९३ मध्ये मुंबई उच्च न्यायालयाचे न्यायमूर्ती झाले.
अ) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही ब) विधान चुकीचे; कारण योग्य
क) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण ड) विधान योग्य; कारण चुकीचे

67. रमाबाई-माधवराव विवाह कोणत्या वर्षी झाला?
अ) १८७३ ब) १८६३
क) १८९३ ड) १८५३

68. विधान (A): रानड्यांनी इंग्लंडचे लेसेझ फेअर तत्त्व भारताला जसेच्या तसे लागू होत नाही, असे मांडले.
कारण (R): रानड्यांच्या मते उद्योगधंद्यांच्या विकासात सरकारने कोणतीही भूमिका घेऊ नये.
अ) विधान चुकीचे; कारण योग्य ब) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण
क) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही ड) विधान योग्य; कारण चुकीचे

69. पुणे सेवा सदनची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली?
अ) १९४७ ब) १८८९
क) १८६९ ड) १९०९

लक्षात ठेवा: सामाजिक परिषद — मद्रास, डिसेंबर १८८७ (रघुनाथराव सहसंस्थापक).

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

बहुपर्यायी प्रश्न

70. विधान (A): प्रार्थना समाजाची स्थापना कलकत्ता येथे झाली.
कारण (R): प्रार्थना समाजाला ब्राह्मो समाजाची प्रेरणा होती.
अ) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही
ब) विधान चुकीचे; कारण योग्य
क) विधान योग्य; कारण चुकीचे
ड) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण

71. "आमच्या आयुष्यातील काही आठवणी" कोणी लिहिले?
अ) सावित्रीबाई फुले
ब) आनंदीबाई जोशी
क) पंडिता रमाबाई
ड) रमाबाई रानडे

72. खालील घटनांचा कालानुक्रम ओळखा.
अ) सामाजिक परिषद → सार्वजनिक सभा → प्रार्थना समाज → विधवा विवाहोत्तेजक मंडळ
ब) प्रार्थना समाज → विधवा विवाहोत्तेजक मंडळ → सामाजिक परिषद → सार्वजनिक सभा
क) सार्वजनिक सभा → प्रार्थना समाज → विधवा विवाहोत्तेजक मंडळ → सामाजिक परिषद
ड) विधवा विवाहोत्तेजक मंडळ → प्रार्थना समाज → सार्वजनिक सभा → सामाजिक परिषद

73. हिंदू लेडीज सोशल क्लब कोणी स्थापन केला?
अ) रमाबाई रानडे
ब) ताराबाई शिंदे
क) काशीबाई कानिटकर
ड) सावित्रीबाई फुले

74. रानड्यांच्या जीवनातील घटनांचा कालानुक्रम ओळखा.
अ) बी.ए. → उच्च न्यायालय → पुण्यात न्यायाधीश → Rise of the Maratha Power
ब) उच्च न्यायालय → बी.ए. → Rise of the Maratha Power → पुण्यात न्यायाधीश
क) पुण्यात न्यायाधीश → बी.ए. → Rise of the Maratha Power → उच्च न्यायालय
ड) बी.ए. → पुण्यात न्यायाधीश → उच्च न्यायालय → Rise of the Maratha Power

75. गोखले कोणाला आपले राजकीय गुरू मानत?
अ) लो. टिळक
ब) दादाभाई नौरोजी
क) न्या. रानडे
ड) महात्मा गांधी

76. पुणे सार्वजनिक सभा स्थापन झाली (२ एप्रिल १८७०) तेव्हा रानड्यांचे पूर्ण वय किती होते?
अ) २७
ब) २५
क) २८
ड) ३०

77. रानड्यांना ब्रिटिश सरकारने कोणता किताब दिला?
अ) रावबहादूर
ब) लोकमान्य
क) महात्मा
ड) भारतरत्न

78. प्रार्थना समाजाची स्थापना (३१ मार्च १८६७) झाली तेव्हा रानड्यांचे पूर्ण वय किती होते?
अ) २२
ब) २४
क) २५
ड) २७

79. रानड्यांना कोणत्या राजकीय प्रवाहाचे नेते मानले जाते?
अ) जहाल
ब) साम्यवादी
क) क्रांतिकारी
ड) मवाळ

80. सामाजिक परिषदेच्या पहिल्या अधिवेशनावेळी (डिसेंबर १८८७) रानड्यांचे पूर्ण वय किती होते?
अ) ४२
ब) ४७
क) ४५
ड) ४४

81. रानड्यांना "भारतीय .....चे जनक" म्हटले जाते — रिकामी जागा भरा.
अ) रसायनशास्त्र
ब) चित्रपट
क) क्रिकेट
ड) अर्थशास्त्र

82. रानडे उच्च न्यायालयाचे न्यायमूर्ती झाले (१८९३) तेव्हा त्यांचे वय सुमारे किती होते?
अ) ५१
ब) ५५
क) ४८
ड) ४५

83. रानडे कोणत्या पत्राच्या इंग्रजी विभागाशी संबंधित होते?
अ) केसरी
ब) इंदुप्रकाश
क) मूकनायक
ड) सुधारक

84. रानड्यांना पूर्ण किती वर्षांचे आयुष्य लाभले?
अ) ६१
ब) ५८
क) ५५
ड) ५९

85. सार्वजनिक सभेचे पहिले अध्यक्ष कोण होते?
अ) लो. टिळक
ब) महात्मा फुले
क) श्रीनिवासराव पंतप्रतिनिधी
ड) लॉर्ड रिपन

86. रानडे व रमाबाई यांच्या जन्मवर्षांत (१८४२ व १८६२) किती वर्षांचे अंतर होते?
अ) ३१
ब) २०
क) १५
ड) ११

87. १८८६ नंतर काँग्रेसने कोणते प्रश्न कार्यक्रमातून वगळले?
अ) सामाजिक प्रश्न
ब) आर्थिक प्रश्न
क) राजकीय प्रश्न
ड) प्रशासकीय प्रश्न

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

बहुपर्यायी प्रश्न

88. सामाजिक परिषदेच्या स्थापनेपासून (१८८७) रानड्यांच्या निधनापर्यंत (१९०१) किती वर्षे झाली?
अ) ७ ब) १०
क) १४ ड) १८

89. रानड्यांनी कोणत्या आर्थिक धोरणाला भारतासाठी अयोग्य मानले?
अ) स्वदेशी ब) लेसेझ फेअर
क) कृषी बँका ड) औद्योगिकीकरण

90. खालीलपैकी कोणती जोडी योग्य आहे?
अ) ब्राह्मो समाज — मुंबई, १८२८ ब) सत्यशोधक समाज — मुंबई, १८६७
क) आर्य समाज — पुणे, १८७५ ड) प्रार्थना समाज — मुंबई, १८६७

91. शेतकऱ्यांना सावकाराऐवजी कर्ज कोठून मिळावे, असे रानडे म्हणत?
अ) जमीनदार ब) सावकार
क) कृषी बँका ड) परदेशी कंपन्या

92. खालीलपैकी कोणता ग्रंथ न्या. रानडे यांचा आहे?
अ) गीतारहस्य ब) Annihilation of Caste
क) गुलामगिरी ड) Rise of the Maratha Power

93. हुजूरपागा शाळा कोणत्या शहरात आहे?
अ) कोल्हापूर ब) औरंगाबाद
क) पुणे ड) नागपूर

94. खालीलपैकी कोण प्रार्थना समाजाशी संबंधित नव्हते?
अ) वामन आबाजी मोडक ब) डॉ. रा. गो. भांडारकर
क) स्वामी दयानंद सरस्वती ड) डॉ. आत्माराम पांडुरंग

95. "Introduction to the Peshwa's Diaries" कोणत्या वर्षी प्रसिद्ध झाले?
अ) १९५० ब) १९००
क) १८६५ ड) १८५०

96. "रानडे → गोखले → गांधी" ही गुरु-शिष्य परंपरा कोणत्या प्रवाहाची आहे?
अ) मवाळ ब) साम्यवादी
क) क्रांतिकारी ड) जहाल

97. रानड्यांचे "Miscellaneous Writings" कोणी प्रकाशित केले?
अ) ॲनी बेझंट ब) लो. टिळक
क) रमाबाई रानडे ड) लॉर्ड रिपन

98. हुजूरपागा शाळा चालवणाऱ्या संस्थेचे नाव काय?
अ) शिक्षण प्रसारक मंडळी ब) पीपल्स एज्युकेशन सोसायटी
क) महाराष्ट्र गर्ल्स एज्युकेशन सोसायटी ड) डेक्कन एज्युकेशन सोसायटी

99. रानडे मुंबई विधिमंडळाचे सदस्य प्रथम कोणत्या वर्षी झाले?
अ) १८४५ ब) १९३५
क) १८६० ड) १८८५

100. रानड्यांच्या दृष्टीने भारतीय दारिद्र्यावरील मुख्य उपाय कोणता?
अ) केवळ शेतीचा विस्तार ब) औद्योगिकीकरण
क) मुक्त व्यापार ड) परदेशी भांडवलावर पूर्ण अवलंबित्व

झटपट उजळणी

विषय	एक ओळ
प्रार्थना समाज / सार्वजनिक सभा	मुंबई, १८६७ / पुणे, १८७०

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

उत्तरसूची

प्रश्न	उत्तर	प्रश्न	उत्तर	प्रश्न	उत्तर	प्रश्न	उत्तर	प्रश्न	उत्तर
1	ब	21	ब	41	ब	61	अ	81	ड
2	अ	22	ड	42	ड	62	अ	82	अ
3	ब	23	ड	43	ब	63	ड	83	ब
4	ब	24	अ	44	ब	64	क	84	ब
5	क	25	क	45	अ	65	ड	85	क
6	ब	26	क	46	ब	66	अ	86	ब
7	ड	27	ड	47	ब	67	अ	87	अ
8	अ	28	क	48	क	68	ड	88	क
9	ब	29	अ	49	ड	69	ड	89	ब
10	ब	30	क	50	क	70	ब	90	ड
11	क	31	क	51	अ	71	ड	91	क
12	ब	32	ब	52	ब	72	ड	92	ड
13	ब	33	ड	53	ड	73	अ	93	क
14	ड	34	ड	54	क	74	ड	94	क
15	क	35	ब	55	ड	75	क	95	ब
16	अ	36	ब	56	ड	76	क	96	अ
17	ड	37	क	57	अ	77	अ	97	क
18	क	38	ड	58	अ	78	क	98	क
19	ब	39	अ	59	अ	79	ड	99	ड
20	ब	40	ड	60	क	80	क	100	ब

परीक्षेपूर्वी पक्के करा

बाब	अचूक तथ्य
जन्म / निधन	१८ जानेवारी १८४२, निफाड / १६ जानेवारी १९०१, मुंबई
बी.ए. / एम.ए.	१८६२ (पहिली तुकडी) / १८६४
विधवा विवाहोत्तेजक मंडळ / प्रार्थना समाज	१८६५ / १८६७ (मुंबई)
सार्वजनिक सभा / वसंत व्याख्यानमाला	१८७० / १८७५
सामाजिक परिषद / औद्योगिक परिषद	१८८७ (मद्रास) / १८९०
उच्च न्यायालय / डेक्कन सभा	१८९३ / १८९६ (गोखल्यांसह)

आधार: मराठी विश्वकोश (रानडे, महादेव गोविंद), Wikipedia (इंग्रजी व मराठी — रानडे, रमाबाई रानडे), Indian Express (Know Your City: Justice Ranade), EBSCO Research Starters, Online Books Page (रानड्यांचे ग्रंथ), पुणे सेवा सदन सोसायटी, marathisrushti व अन्य विश्वसनीय लेख (नोव्हेंबर २०२६ पर्यंत). काही तारखांबाबत स्रोतांत मतभेद आहेत; प्रचलित तारखा घेतल्या आहेत. वय/वर्षांतर गणिते Python ने तपासली. मजकूर व प्रश्न स्वतंत्रपणे रचलेले आहेत.

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

उत्तरांचे संक्षिप्त स्पष्टीकरण

1. **(ब)** १८ जानेवारी १८४२.
2. **(अ)** दोन्ही विधाने योग्य आहेत.
3. **(ब)** निफाड, जि. नाशिक.
4. **(ब)** योग्य संबंध: २) डेक्कन सभेतील सहकारी — गोपाळ कृष्ण गोखले.
5. **(क)** रानड्यांचे जन्मस्थान.
6. **(ब)** योग्य संबंध: १) निफाडचा जिल्हा — नाशिक.
7. **(ड)** त्यांना माधवराव म्हणत.
8. **(अ)** योग्य संबंध: रानड्यांचे घरगुती नाव — माधवराव; Essays on Indian Economics — भारतीय अर्थशास्त्र.
9. **(ब)** १८५७ मध्ये एल्फिन्स्टन इन्स्टिट्यूशनमध्ये प्रवेश.
10. **(ब)** दोन्ही विधाने योग्य आहेत.
11. **(क)** मुंबई विद्यापीठाच्या पहिल्या पदवीधरांपैकी.
12. **(ब)** योग्य संबंध: २) रानड्यांचे निधनवर्ष — १९०१.
13. **(ब)** बी.ए. नंतर दोन वर्षांनी.
14. **(ड)** योग्य संबंध: १) रानड्यांचे एम.ए. — १८६४.
15. **(क)** पुणे; विष्णुशास्त्री पंडित यांच्यासह.
16. **(अ)** योग्य संबंध: विधवा विवाहोत्तेजक मंडळ — १८६५; रानड्यांची दुसरी पत्नी — रमाबाई.
17. **(ड)** ३१ मार्च १८६७, मुंबई.
18. **(क)** दोन्ही विधाने योग्य आहेत.
19. **(ब)** रानडे, भांडारकर, मोडक हे प्रमुख नेते.
20. **(ब)** योग्य संबंध: २) पुणे सेवा सदन — १९०९.
21. **(ब)** केशवचंद्र सेन यांच्या भेटीतून.
22. **(ड)** योग्य संबंध: १) प्रार्थना समाजाची प्रेरणा — ब्राह्मो समाज.
23. **(ड)** १८७३ पासून.
24. **(अ)** योग्य संबंध: प्रार्थना समाजाचे मुखपत्र — सुबोध पत्रिका; हिंदू लेडीज सोशल क्लब — रमाबाई रानडे.
25. **(क)** २ एप्रिल १८७०.
26. **(क)** दोन्ही विधाने योग्य आहेत.
27. **(ड)** सार्वजनिक सभेचे सूत्रधार.
28. **(क)** योग्य संबंध: २) रानड्यांचा किताब — रावबहादूर.
29. **(अ)** ॲडव्होकेट परीक्षा व नियुक्ती — १८७१.
30. **(क)** योग्य संबंध: १) पुण्यात न्यायाधीशपद — १८७१.
31. **(क)** वक्तृत्वोत्तेजक सभेमार्फत.
32. **(ब)** योग्य संबंध: वसंत व्याख्यानमाला — १८७५; "भारतीय ...चे जनक" — अर्थशास्त्र.
33. **(ड)** पुणे; रानड्यांचा पुढाकार.
34. **(ड)** दोन्ही विधाने योग्य आहेत.
35. **(ब)** १८७८ नाशिक, १८७९ धुळे.
36. **(ब)** योग्य संबंध: २) सार्वजनिक सभेचे अध्यक्ष — श्रीनिवासराव पंतप्रतिनिधी.
37. **(क)** पुणे, नारायण पेठ.
38. **(ड)** अ–२, ब–३, क–१: प्रार्थना समाजाचे प्रवर्तक — डॉ. आत्माराम पांडुरंग; प्रार्थना समाजाची प्रेरणा — ब्राह्मो समाज; प्रार्थना समाजाचे मुखपत्र — सुबोध पत्रिका.
39. **(अ)** रानड्यांचा स्थापनेत सहभाग.
40. **(ड)** अ–२, ब–३, क–१: पुणे सार्वजनिक सभा — १८७०; सार्वजनिक काका — गणेश वासुदेव जोशी; सार्वजनिक सभेचे अध्यक्ष — श्रीनिवासराव पंतप्रतिनिधी.
41. **(ब)** डिसेंबर १८८७.
42. **(ड)** अ–२, ब–३, क–१: सामाजिक परिषदेचे स्थळ — मद्रास; परिषदेचे सहसंस्थापक — रघुनाथराव; काँग्रेसने वगळलेले प्रश्न — सामाजिक प्रश्न.
43. **(ब)** काँग्रेस अधिवेशनासोबत, मद्रास.
44. **(ब)** अ–२, ब–३, क–१: Rise of the Maratha Power — १९००; Essays on Indian Economics — भारतीय अर्थशास्त्र; इंग्रजी विभागाचे पत्र — इंदुप्रकाश.
45. **(अ)** दिवाण बहादूर रघुनाथराव.
46. **(ब)** अ–२, ब–३, क–१: रानड्यांचे जन्मगाव — निफाड; निफाडचा जिल्हा — नाशिक; रानड्यांचे घरगुती नाव — माधवराव.
47. **(ब)** Industrial Association of Western India.
48. **(क)** अ–२, ब–३, क–१: डेक्कन सभा — १८९६; डेक्कन सभेतील सहकारी — गोपाळ कृष्ण गोखले; रानड्यांचा राजकीय प्रवाह — मवाळ.

लक्षात ठेवा: रानड्यांचे सूत्र — धार्मिक, सामाजिक, राजकीय व आर्थिक सुधारणा परस्परपूरक; एकाचीही उपेक्षा करू नये.

लक्षात ठेवा: "भारतीय अर्थशास्त्राचे जनक" — न्या. रानडे; "संपत्ती निःसारण" — दादाभाई.

लक्षात ठेवा: १८७९ — धुळे बदली; १८८१ — मुंबईत प्रेसिडेन्सी मॅजिस्ट्रेट.

* न्यायमूर्ती महादेव गोविंद रानडे *

उत्तरांचे संक्षिप्त स्पष्टीकरण

49. (ड) निधनापर्यंत याच पदावर.

50. (क) अ–२, ब–३, क–१: अयोग्य आर्थिक धोरण — लेसेझ फेअर; शेतकऱ्यांसाठी कर्जस्रोत — कृषी बँका; "भारतीय ...चे जनक" — अर्थशास्त्र.

51. (अ) रानडे व गोखले.

52. (ब) अ–२, ब–३, क–१: मुलींची शाळा — हुजूरपागा; हुजूरपागेचे शहर — पुणे; रानड्यांची दुसरी पत्नी — रमाबाई.

53. (ड) मवाळ गटाची संस्था.

54. (क) योग्य जोडी: १८७९ ची बदली — धुळे.

55. (ड) मराठा सत्तेच्या उदयाचा इतिहास.

56. (ड) योग्य जोडी: हिंदू लेडीज सोशल क्लब — रमाबाई रानडे.

57. (अ) १८९८–९९.

58. (अ) योग्य जोडी: पुण्यात न्यायाधीशपद — १८७१.

59. (अ) १८७४; प्रार्थना समाजाचे तत्त्वज्ञान.

60. (क) योग्य जोडी: विधिमंडळ सदस्यत्व — १८८५.

61. (अ) १६ जानेवारी १९०१.

62. (अ) काँग्रेसने सामाजिक प्रश्न वगळल्यामुळेच स्वतंत्र सामाजिक परिषद स्थापन झाली — R हे A चे योग्य स्पष्टीकरण.

63. (ड) मुंबई येथे.

64. (क) सार्वजनिक सभा जहालांच्या ताब्यात गेल्याने मवाळांनी डेक्कन सभा स्थापन केली.

65. (ड) माहेरचे नाव यमुना कुर्लेकर.

66. (अ) दोन्ही विधाने योग्य; पण न्यायमूर्तिपद हे "अर्थशास्त्राचे जनक" म्हणण्याचे कारण नाही — कारण त्यांचे औद्योगिकीकरण व आर्थिक विचार.

67. (अ) रमाबाई तेव्हा ११ वर्षांच्या.

68. (ड) रानडे सरकारच्या सक्रिय भूमिकेचे पुरस्कर्ते होते — R चुकीचे.

69. (ड) २ ऑक्टोबर १९०९; रमाबाई रानडे.

70. (ब) प्रार्थना समाज — मुंबई (१८६७); ब्राह्मो समाजाची प्रेरणा हे योग्य.

71. (ड) १९१०.

72. (ड) १८६५ → १८६७ → १८७० → १८८७.

73. (अ) १८९४, मुंबई.

74. (ड) १८६२ → १८७१ → १८९३ → १९००.

75. (क) रानडे → गोखले → गांधी.

76. (क) १८ जानेवारी १८४२ ते २ एप्रिल १८७० — २८ वर्षे.

77. (अ) तसेच सी.आय.ई.

78. (क) गणना: १८६७ − १८४२ = २५ वर्षे (वाढदिवस जानेवारीतच झालेला).

79. (ड) सनदशीर मार्ग.

80. (क) गणना: १८८७ − १८४२ = ४५ वर्षे.

81. (ड) आर्थिक राष्ट्रवादाचे प्रणेते.

82. (अ) गणना: १८९३ − १८४२ = ५१ वर्षे.

83. (ब) मुंबईचे पत्र.

84. (ब) १८ जानेवारी १८४२ ते १६ जानेवारी १९०१ — ५९ वा वाढदिवस दोन दिवसांवर असताना निधन; पूर्ण वय ५८.

85. (क) औंध संस्थानचे.

86. (ब) गणना: १८६२ − १८४२ = २० वर्षे.

87. (अ) म्हणून सामाजिक परिषद.

88. (क) गणना: १९०१ − १८८७ = १४ वर्षे — याच काळात ते परिषदेचे महासचिव होते.

89. (ब) मुक्त व्यापाराचे तत्त्व.

90. (ड) सत्यशोधक समाज — पुणे १८७३; आर्य समाज — मुंबई १८७५; ब्राह्मो समाज — कलकत्ता १८२८.

91. (क) थेट व स्वस्त पतपुरवठा.

92. (ड) गुलामगिरी — फुले; गीतारहस्य — टिळक; Annihilation of Caste — आंबेडकर.

93. (क) नारायण पेठ.

94. (क) दयानंद सरस्वती — आर्य समाज.

95. (ब) रॉयल एशियाटिक सोसायटीपुढे वाचलेला निबंध.

96. (अ) सनदशीर, क्रमिक सुधारणांचा मवाळ प्रवाह.

97. (क) १९१५.

98. (क) स्थापना २ ऑक्टोबर १८८४ (काही स्रोत १८८५).

99. (ड) १८८५–९४ मध्ये तीन वेळा.

100. (ब) उद्योगधंद्यांमुळे शेतीवरील भार कमी होईल.

लक्षात ठेवा: रमाबाई रानडे — हिंदू लेडीज सोशल क्लब (१८९४), सेवा सदन मुंबई (१९०८) व पुणे (१९०९).

लक्षात ठेवा: हुजूरपागा — महाराष्ट्र गर्ल्स एज्युकेशन सोसायटी, पुणे.

लक्षात ठेवा: डेक्कन सभा (१८९६) — रानडे व गोखले.